

Prvý ľudový komisár osvety Anatolij Vasiljevič Lunačarskij

JAROSLAV ČERVINKA,
Sekretariát Predsedníctva SAV, Bratislava

Pred 100 rokmi, 23. novembra 1875 sa narodil Anatolij Vasiljevič Lunačarskij, významný marxistický estetik, literárny historik a kritik, spisovateľ, dramatik a prekladateľ, popredný sovietsky stranícky a štátny činiteľ, jeden z tvorcov socialistickej kultúry, akademik a prvý ľudový komisár osvety. Bohatá a všestranná činnosť A. V. Lunačarského vyvolala a neustále vyvoláva záujem sovietskych i zahraničných autorov o život a dielo tohto zanieteného revolucionára, talentovaného človeka s rozsiahlymi vedomosťami z najrozličnejších vedných oblastí a jedného z najbližších spolupracovníkov V. I. Lenina ešte z predrevolučného obdobia a najmä z prvých rokov výstavby socialistického spoločenského poriadku.

V našom článku, napísanom pri príležitosti 100. výročia narodenia A. V. Lunačarského, si chceme pripomenúť predovšetkým jeho činnosť vo funkcii ľudového komisára osvety v rokoch 1917—1929; pre úplnosť si povšímneme v stručnosti aj jeho životné osudy pred Veľkou októbrovou socialistickou revolúciou.

A. V. Lunačarskij sa narodil v ukrajinskom meste Poltave a vyrástal v pokrokovom rodinnom prostredí v Poltave, Nižnom Novgorode, Moskve a Kyjeve. Jeho otec, hoci bol štátnym úradníkom, bol človekom radikálnych názorov, ktorý nijako neskrýval svoje sympátie k pokrokovým myšlienkovým smerom. Podobne aj matka bola na vtedajšie pomery veľmi vzdelaná a pokroková. Na formovanie malého chlapca mali osobitný vplyv komentáre, ktorými rodičia sprevádzali čítanie kníh ruských revolučných demokratov a Ščedrinových satír, výchova k ateizmu i živé tradície rodného mesta, ktoré pripomínali slávu víťazstiev ruských armád pod vedením Petra I. Celková atmosféra prostredia, v ktorom Lunačarskij vyrástal, privedla ho k tomu, že si od detských rokov všimnal život spoločnosti. Už ako študent nižších tried gymnázia vynikal veľkým a na svoj vek nezvyčajným okruhom záujmov. S veľkým oduševnením sa učil cudzie jazyky, pestoval hudbu a nado všetko rád čítal, najmä knihy rus-

kých klasikov. V tomto období sa začal oboznamovať aj s marxistickou literatúrou.

V Kyjeve, kde mladý Lunačarskij žil, začalo sa vtedy rozvíjať robotnícke hnutie, ktoré ovplyvňovalo myšlienkové aj študentov na vysokých a stredných školách. Lunačarskij už v štvrtej triede gymnázia sústredil okolo seba skupinu pokrokových študentov, preniknutých revolučnými tendenciami s negatívnym vzťahom k školskej výchove, o ktorej Lunačarskij neskôr povedal: »Vopchali nás do gymnazistických uniforiem a podrobili kasárenskej drezúre. Pociťovali sme dlaň povrchnej disciplíny, aj naše schopnosti sa formálne rozvíjali podľa cudzieho príkazu a s cudzími pre nás ideami.«¹⁾ Ako študent piatej triedy gymnázia zorganizoval Lunačarskij krúžok zo študentov viacerých stredných škôl, ktorí sa schádzali za Dneprom, v Darnici, kde čítali a medzi sebou rozširovali zakázané knihy. Skutočnú politickú činnosť započal Lunačarskij v roku 1892, keď bol v siedmej triede gymnázia. Vtedy sa zblížil v Solominke, predmestí Kyjeva, s členmi robotníckej organizácie sociálnodemokratického zamerania, ktorá združovala robotníkov výhrevne a remeslníkov. Lunačarskij sa v nej stal agitátorom a propagandistom, začal písať prvé články do hektografovaných sociálnodemokratických novín. Teoretické poznatky získaval predovšetkým z marxistickej literatúry, ktorú vydávala a do Ruska ilegálne posielala skupina Oslobodenie práce, založená v roku 1883 v Ženeve. Najmä čítal práce Plechanova, Axelroda, Zasuličovej a ďalších ruských emigrantov. Ako sa sám neskôršie vyjadril, neboli jeho filozofické názory v tomto období celkom jasné. Študoval aj práce Macha, Avenariusu, no najviac bol ovplyvnený Spencerom a snažil sa o akúsi syntézu Spencera a Marxa.

Pretože cárska polícia odhalila Lunačarského revolučnú činnosť, rozhodol sa po maturite emigrovať a venovať sa v cudzine štúdiu filozofie. V lete 1895 odišiel do Zürichu, kde vtedy pôsobil na tamojšej univerzite nemecký idealistický filozof Richard Avenarius. Aj pri vysokoškolskom štúdiu sa prejavil u mladého Lunačarského mnohostranný záujem o najrozličnejšie vedné disciplíny. Študoval filozofiu, históriu a sociológiu, ale počúval prednášky aj z prírodných vied, ďalej na právnickej fakulte i na technike, no najviac sa zaujímal o filozofiu. Vo Švajčiarsku sa osobne zoznámil s ruskými emigrantmi a ich najvýznamnejším predstaviteľom Plechanovom; v roku 1895 sa stal organizovaným sociálnym demokratom.

V roku 1896 sa Lunačarskij nakrátko vrátil do Ruska. Pobudol v Kyjeve, Moskve a Petrohrade, oboznámil sa s rozvíjajúcim sa robotníckym hnutím a znovu odišiel do cudziny, tento raz do Paríža. Pobyt v Paríži mal pre Lunačarského veľký význam. Poznal politický život Francúzska, socialistické hnutie v krajine a osobne takých jeho predstaviteľov, ako boli Guesde, Lafargue, Jaurès a ďalší.

V lete 1898 sa Lunačarskij vracia druhýkrát do Ruska a začína politicky pracovať v Moskve, kde uväznili funkcionárov sociálnodemokratickej strany a bolo potrebné znovu zorganizovať stranícky výbor. Lunačarskému sa spolu s ďalšími funkcionármi podarilo obnoviť činnosť ilegálnej sociálnodemokratickej organizácie, zriadili tlačiareň na letáky a začali vytvárať krúžky pre marxistické vzdelávanie. Ich úspešne sa rozvíjajúca

¹⁾ Lunačarskij, A. V.: *O ľudovom vzdelávaní*. Bratislava 1961, s. 445.

činnosť bola prerušená zásahom cárskej polície a Lunačarskij bol zatknutý a uväznený. Do vynesenia konečného rozsudku si mohol vybrať miesto, kde by chcel žiť. Lunačarskij si vybral Kalugu, kde prežil rok intenzívneho politického a umeleckého života, lebo tam žili viacerí cárizmu politicky nepohodlní ľudia. Lunačarskij pôsobil v Kaluge ako propagandista v krúžkoch a v robotníckych organizáciách, v ktorých boli učitelia, študenti a robotníci železničnej výhrevne a textilného závodu. Niekoľkokrát navštívil nelegálne aj Petrohrad, no pri jednej z týchto ciest ho chytili a odsúdili na dva roky do vyhnanstva do vjatskej gubernie. Lunačarskij požiadal, aby vzhľadom na nedobrý zdravotný stav bol ponechaný vo Vologde, kde žili niektorí jeho priatelia. Medzi nich patrili aj budúci empirikritik A. A. Bogdanov, o ktorom bol Lunačarskij presvedčený, že v ňom má ruská filozofia talentovaného mysliteľa; s jeho sestrou Annou Alexandrovnou sa Lunačarskij oženil. Vo Vologde podobne ako v Kaluge žila skupina vyhnanco, ktorí patrili k rôznym politickým smerom a viedli medzi sebou intenzívne polemické debaty a spory. Lunačarskij tu využíval pre svoju politickú činnosť všetky legálne možnosti a stal sa aj korešpondentom ľavicových liberálnych novín Severný kraj, ktoré vychádzali v Jaroslavli.

Keď sa v júni 1904 skončilo pre Lunačarského obdobie vyhnanstva, vrátil sa do Kyjeva, odkiaľ znovu odišiel do emigrácie. Pochopil rýchlo podstatu rozporov v strane a stal sa prívržencom boľševikov. V Paríži sa vtedy prvýkrát stretol s V. I. Leninom. Bolo to v období, keď bolo potrebné zvolať zjazd strany. Na jeho prípravu vytvorili boľševici tlačový orgán Vpered. Členom jeho redakcie na základe Leninovej výzvy sa stal aj Lunačarskij, vystupujúci v tlači pod menom Vojnov. Neskôr pracoval aj v redakcii časopisu Proletarij. Lunačarského aktívna činnosť v uvedených tlačových orgánoch v revolučnom, na udalosti bohatom roku 1905 sa stala významnou politickou školou tridsaťročného intelektuála. Okrem žurnalistickej práce vystupoval systematicky ako prednášateľ v kolóniách ruských revolučných emigrantov vo Švajčiarsku, Francúzsku, Belgicku, Nemecku a Taliansku; stal sa skúseným propagandistom v ostrom boji proti menševickému oportunizmu. Na týchto zhromaždeniach referoval nielen o politických problémoch, ale prednášal aj na filozofické, literárne a umelecké témy. Lunačarského revolučná činnosť v revolučnom roku 1905 ho priviedla medzi popredných funkcionárov boľševickej strany. Nebolo preto náhodné, že na III. zjazde strany predniesol referát o ozbrojenom povstaní. Keď vrcholilo revolučné hnutie v Rusku, odcestoval Lunačarskij koncom októbra 1905 do Petrohradu, kde v tej dobe vychádzal významný legálny boľševický časopis Novaja žizň vo viac ako 50 000 exemplároch. V redakcii časopisu, ktorý získaval robotníkov do ozbrojeného boja, sa Lunačarskij zoznámil s Maximom Gorkým. Po porážke decembrového povstania bol Lunačarskij znovu uväznený, no na jar 1906 ho bolo možno už vidieť ako delegáta IV. zjazdu strany v Štokholme, kde vystúpil s ostrou kritikou Plechanova, u ktorého sa vtedy prejavoval oportunizmus.

Veľmi zložitú obdobie v živote Lunačarského nastáva po porážke revolúcie a rozohnaní II. štátnej dумы v júni 1907. Mladý revolucionár nevydržal vtedy nápor reakcie a spolu s A. Bogdanovom a V. Bazarovom prešiel na pozície cudzie revolučnému marxizmu a odchýlil sa od leninizmu v dôležitých otázkach v oblasti filozofie a sociológie. Lunačarskij vtedy

hlásal, že proletariát musí mať nového boha v svojej duši, že náboženstvom robotníkov je socializmus a náboženstvo sa z protivníka socializmu stane jeho spojencom. Začiatkom roku 1908 prichádza Lunačarskij na pozvanie Gorkého na ostrov Capri, kde viedli dlhé diskusie o budúcnosti Ruska a o spoločných plánoch pripraviť veľký výskum ruského folklóru a dejín ruskej literatúry. Na jar 1908 sa stretli na Capri Lenin, Gorkij, Bogdanov, Bazarov a Lunačarskij, no ich vzájomné rozpory sa ešte viac prehĺbili. O rok neskôr vydáva Lenin známu knihu Materializmus a empiriokriticizmus, kde podrobil kritickému rozboru filozofické názory Bogdanova a Lunačarského ako aj všetkých zahraničných a ruských škôl empiriokriticizmu. Napriek ostrej kritike Lenin aktívne bojoval za Lunačarského, snažil sa ho vyvieť z filozofickej krízy a zachrániť ho pre hnutie. Neustále zdôrazňoval, že Lunačarskij síce zablúdil vo filozofických otázkach, no že je to cenný človek. Ani v najostrejších kritikách nestotožňoval Lunačarského s Bogdanovom, Bazarovom a ostatnými predstaviteľmi vtedajších idealistických filozofických názorov. Lenin neprerušil s Lunačarským diskusiu o spolupráci, no súčasne neprestával zdôrazňovať, že politický zväzok neznamená ideovo-filozofický kompromis. V rokoch pred prvou svetovou vojnou žil Lunačarskij znovu vo Francúzsku a rozvíjal mnohostrannú politickú činnosť. Prednášal politickým emigrantom v západoeurópskych štátoch, robotníkom o dejinách svetovej literatúry, založil krúžok proletárskej kultúry a najmä literárne pracoval.

K imperialistickej vojne sa postavil Lunačarskij ako internacionalista. V pamfletoch podrobil ostrej kritike Plechanova, Zasuličovú, Guesdeho, Kautského, Adlera a ďalších funkcionárov II. internacionály, ktorí sklzli na platformu šovinizmu. Od roku 1915 žil vo Švajčiarsku, kde sa znovu stretli s Leninom a začali nové významné obdobie spolupráce. Vtedy poslal V. I. Lenin Lunačarskému list, v ktorom okrem iného napísal: »Veľmi by som bol rád, keby som si mohol s Vami pohovoriť len tak, bez akýchkoľvek oficiálnych porád, a považoval by som to pre seba osobne (i pre vec) za užitočné.«²⁾ Po februárovej revolúcii v Rusku sa vrátil Lunačarskij spolu s ďalšími emigrantmi do Ruska. Po návrate z emigrácie ho navrhli tzv. mežrajonci za kandidáta do mestskej dумы v Petrohrade. Uvedená skupina sa sformovala v roku 1913 a politicky bola jednotná s bolševikmi; odlišovali sa iba v niektorých otázkach taktiky. V júli 1917 na VI. zjazde bolševikov prijali mežrajoncov i s Lunačarským do strany.

— — — —

Nové obdobie v živote A. V. Lunačarského sa začína po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie. V prvej sovietskej vláde — Rade ľudových komisárov — mu zverili funkciu ľudového komisára osvety, ktorú zastával až do roku 1929. Rezort, na čele ktorého stál, musel od počiatku riešiť obrovské množstvo rozmanitých úloh: likvidáciu ngramotnosti, predškolskú výchovu, výstavbu novej pracovnej školy, prípravu robotníckeho dorastu, reorganizáciu vysokého školstva, politickú výchovu na všetkých stupňoch školskej sústavy, propagáciu ideí revolučného marxizmu a boj s buržoáznou ideológiou, materiálne zabezpečenie prevádzky škôl, vydávanie kníh, starostlivosť o všetky oblasti umenia a mnoho ďal-

²⁾ Lenin, V. I.: *Spisy*. Zväzok 35. Bratislava 1958, s. 256.

ších náročných úloh. Od samého začiatku činnosti vo funkcii ľudového komisára musel Lunačarskij bojovať s veľkými ťažkosťami — na prvé opatrenia komisariátu reagovala časť učiteľov sabotážou, učiteľov bolo vcelku málo, bol kritický nedostatok učebníc a učebných pomôcok, školy boli poškodené. Zložitá situácia bola najmä medzi učiteľstvom. Všeruský učiteľský zväz zastával kontrarevolučné stanovisko a bol preto v decembri 1918 rozpustený, značná časť učiteľov bola pod vplyvom eserov. Lunačarskij si bol dobre vedomý toho, že práca komisariátu závisí od vedúcich pracovníkov, a preto si veľmi starostlivo vyberal najbližších spolupracovníkov. Jeho zástupcom sa stal známy historik M. N. Pokrovskij a ďalšími členmi kolégia boli N. K. Krupská, P. I. Lebedev-Polanskij, V. M. Pozner, V. R. Menžinskij, I. B. Rogaľskij a V. M. Bonč-Brujevičová; tajomníkom kolégia sa stal D. I. Leščenko. Činnosť A. V. Lunačarského a ním vedeného komisariátu osvety sa stala súčasťou obrovského boja za kultúrne pretvorenie Ruska, ktorý viedla komunistická strana na čele s V. I. Leninom.

Prvým opatrením novej sovietskej moci v oblasti výchovy a vzdelávania bolo odstránenie všetkých zjavných nepriateľov zo škôl. Ďalej bolo potrebné získať pre sovietsku moc polmiliónovú armádu učiteľov, lebo bez nich nielenže nebolo možno revolučným spôsobom premeniť starú školu, ale ani vybudovať nový sovietsky systém výchovy. Preto Lunačarskij vyvinul veľké úsilie získať na stranu novej moci učiteľov. Bezprostredne po víťazstve Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie vydáva prevolanie k občanom Ruska o najbližších úlohách na úseku školstva. V tomto prevolaní formuluje základné myšlienky o výstavbe sovietského školstva. Hovorí v ňom o nutnosti likvidovať negramotnosť v krajine a o zavedení všeobecného povinného a bezplatného vyučovania v jednotnej sovietskej škole, o príprave učiteľov na túto náročnú úlohu, o zvýšení rozpočtu na vzdelávanie ľudu, o organizovaní kultúrno-osvetovej práce medzi dospelým obyvateľstvom, pričom nabádal k tesnej spolupráci pedagógov a všetkých pracujúcich. Táto výzva, inšpirovaná stranou, zohrala politicky významnú úlohu v boji strany za získanie učiteľov na stranu sovietskej moci.

V januári 1918 na zasadnutí kultúrno-osvetovej sekcie III. všeruského zjazdu Sovietov predniesol A. V. Lunačarskij zásadný referát o najbližších úlohách a cieľoch v oblasti výchovy a vzdelania, v ktorom rozvinul program socialistickej prestavby školy. Podčiarkol nutnosť plánovitosti, rozhodnosti a dôslednosti pri realizácii stanovených úloh. Dokazoval, že nová sovietska škola musí byť školou pracovnou, no vyučovanie nemôže mať úzko profesionálny, ale musí mať polytechnický charakter, vzdelanie musí byť všeobecné, dostupné pre všetkých. Ďalším významným krokom na ceste výstavby novej školy boli historické dokumenty spracované v roku 1918 pod bezprostredným vedením Lunačarského, Základné princípy jednotnej pracovnej školy a Uznesenie o jednotnej pracovnej škole RSFSR. Tieto dokumenty obsahovali leninské idey o rozvoji sovietskeho školského systému. Určili základné demokratické princípy socialistického systému ľudového vzdelania a stanovili cesty základných zmien obsahu a metód výchovno-vyučovacej činnosti školy. Nová sovietska škola mala byť jednotná, štátna, pracovná, polytechnická; táto škola musí byť všeobecná, bezplatná a dostupná, výuka na nej má byť spoločná pre obe pohlavia, laická, škola má mať spojenie so životom, s praxou socialistic-

kej výstavby a má poskytovať široký priestor tvorivej iniciatíve učiteľov. V marci 1919 sa zišiel VIII. zjazd komunistickej strany, ktorý formuloval hlavnú úlohu v celej oblasti školstva takto: »Na úseku školskom si KSR vytyčuje za úlohu dovŕšiť premenu školy, začatú Októbrovou revolúciou z roku 1917, z nástroja triedneho panstva buržoázie na nástroj zničenia tohto panstva, ako aj na úplné odstránenie delenia spoločnosti na triedy.«³⁾

Plánovitú výstavbu nového socialistického školského systému prerušila občianska vojna a cudzia vojenská intervencia. Aj v tomto pre sovietsky štát veľmi ťažkom období sa u Lunačarského plne prejavili najlepšie vlastnosti neúnavného organizátora. Napriek zložitej politickej a ekonomickej vnútornej situácii začal komisariát pod jeho vedením dôsledne realizovať dekrét o likvidácii negramotnosti, vydaný Radou ľudových komisárov v decembri 1919. Postupne sa odstránili všetky privilégiá bývalých vládnych tried na vzdelanie tým, že sa likvidovali rozličné typy strednej školy a vytvorila sa jednotná škola, odstránili sa slepé uličky tak, aby všetci mali možnosť slobodne dosiahnuť všetky stupne vzdelania. Zástoj jednotnej školy formuloval Lunačarskij v októbri 1918 takto: »... celý systém normálnych škôl počnúc od materských škôl po univerzity predstavuje vcelku jednu školu, jeden neprerývný rebrík. To znamená, že všetky deti majú postúpiť do toho istého typu školy a začínajú sa vzdelávať rovnako, že všetky majú právo kráčať po rebríku od najnižších až po najvyššie stupne.«⁴⁾ Lunačarskij okrem toho, že viedol prácu komisariátu, žil intenzívnym životom politického pracovníka, referoval na schôdzach, písal články, stretával sa s mnohými ľuďmi, bol udatným vojacom revolúcie. Ako splnomocnenec Ústredného výboru Ruskej komunistickej strany, Všeruského ústredného výkonného výboru a Revolučnej vojenskej rady navštívil bojujúcich červenoarmejcov takmer na všetkých frontoch. Napr. v apríli 1919 pomáhal organizovať boj v kostromskej gubernii. Keď sa neskôr približoval Denikin k Moskve, Lunačarskij organizoval boj proti bielogvardejcom v oblasti Tuly. Na jeseň 1920 absolvoval s predsedom Všeruského ústredného výkonného výboru M. I. Kalininom, ľudovým komisárom N. A. Semaškom, M. S. Olminským a ďalšími funkcionármi cestu vlakom Októbrová revolúcia po guberniách ohrozených Wrangelom. Účastníci bojovej cesty pomáhali v práci miestnych sovietskych orgánov, organizovali prednášky, premietali filmy a distribuovali agitačnú literatúru. V decembri 1920 Lunačarskij pomáhal budovať stranícky aparát v tambovskej gubernii, kde došlo ku kulacko-eserskej vzbure.

Činnosť ľudového komisariátu osvety nebola prirodzene bez chýb. Prácu komisariátu starostlivo sledoval priamo V. I. Lenin, ktorý pomáhal odstraňovať existujúce nedostatky. Vzťahy Lenina a Lunačarského boli založené na hlbokej vzájomnej úcte a pochopení. Preto nebolo Leninovi ťažké vysloviť ostrú, no spravodlivú kritiku a Lunačarskému nájsť veľmi rýchlo cestu k náprave. Napr. 9. februára 1921 uverejnil Lenin v Pravde článok O práci ľudového komisariátu osvety, v ktorom navrhol niektoré konkrétne opatrenia v organizácii všeobecného polytechnického vzdelania, vypracovania školských osnov, upevnenie a rozšírenie siete politicko-osvetových zariadení, ako sú knižnice, kluby, čítárne a pod. A. V. Lunačarskij

³⁾ Lenin, V. I.: *Spisy*. Zväzok 29. Bratislava 1954, s. 111.

⁴⁾ Lunačarskij, A. V.: *O ľudovom vzdelávaní*. Bratislava 1961, s. 519.

sebakriticky reagoval na Leninov článok a ešte v ten istý deň mu napísal list, v ktorom sľúbil urobiť nápravu.

Po skončení občianskej vojny a cudzej vojenskej intervencie mohol A. V. Lunačarskij naplno rozvinúť svoje organizátorské schopnosti pri výstavbe sovietskeho socialistického školstva. V mnohých prejavoch a článkoch neustále rozvíjal základné princípy jednotnej, pracovnej, polytechnickej a svetskej školy, z marxistických pozícií posudzoval všetky sociálno-pedagogické problémy vzdelávania a na prvom mieste otázky obsahu vzdelávania. Za najdôležitejšiu úlohu výchovy považoval prípravu budovateľov novej, socialistickej spoločnosti. Ak sa mladí ľudia mali stať v budúcnosti plnoprávnymi občanmi štátu, museli mať v ich výchove významné miesto otázky pracovnej výchovy. Lunačarskému pritom nešlo o výchovu k individuálnej remeselníckej práci, ale o oboznámenie sa s výrobnými procesmi v kolektívnej práci vo veľkých závodoch. Neprestával zdôrazňovať, že škola musí byť svojím duchom ľudová na všetkých svojich stupňoch, a preto musí byť pracovná. Prácu chápal ako prostriedok komunistickej výchovy. Súčasne dokazoval, že nie každá práca má výchovný význam. Na I. celoruskom zjazde osvetových pracovníkov 26. augusta 1918 povedal: »Prijmáme prácu ako výchovný prostriedok, lebo vieme, že len kolektívnou prácou môžeme vychovať charakterové vlastnosti silnej a hodnotnej osobnosti... Dieťa musí pochopiť, že práca nie je žart, ale je živlom, ktorý drží spoločnosť. Dieťa sa musí cítiť malým pracovníkom vo veľkom diele spolupráce. No nemôžeme dopustiť, aby sa táto spolupráca uskutočňovala nehospodárne. Zachováme taký ráz práce, aby sme starostlivo vychovali z malého človečika veľkého robotníka socialistickej práce.«⁵⁾

Veľký význam pre budovanie a rozvoj sovietskej všeobecnovzdelávacej školy mal Lunačarského zápas za leninský princíp polytechnického vyučovania, ktorý nie všetci správne chápali. Niektorí sovietski pedagógovia, ako napr. O. J. Šmidt, G. T. Griňko a iní, odmietali nutnosť všeobecného a stredného vzdelania a boli zástancami profesionalizácie všetkých škôl druhého stupňa. Lunačarskij dokazoval, že stavať proti sebe všeobecné a polytechnické vzdelanie samo o sebe je nesprávne a je pozostatkom buržoáznej spoločnosti, kde úzko technická príprava je údelom detí z robotníckych a roľníckych rodín. Ostro kritizoval snahy zmeniť všetky školy druhého stupňa na technické školy, žiadal nie iba zachovať, ale aj upevniť všeobecnovzdelávaciu školu druhého stupňa a rozvíjať ju v smere polytechnizácie. Nie raz dokazoval, že je správne, ak všetky deti do 16 rokov získajú všeobecné, pracovné vzdelanie a iba potom si vyberú odbor a jemu zodpovedajúce profesionálne vzdelanie. Tieto Lunačarského názory vyplývali z jeho správnej predstavy širokej perspektívy spoločnosti a školy budúcnosti a z pochopenia, že dočasné ekonomické ťažkosti v období prvých rokov sovietskej moci nemôžu zastaviť správnu orientáciu sovietskej školy na všeobecné a polytechnické vzdelanie. Lunačarskij vykonal záslužnú prácu v popularizácii ideí polytechnického vzdelania v marxistickom poňímaní. Systematicky a ostro kritizoval pokusy zamerať polytechnické vyučovanie vyučovaním remeslu, neustále dokazoval nutnosť zoznámiť mládež so základmi priemyselnej výroby, a preto aj nutnosť priblížiť školu k priemyslu a poľnohospodárstvu. Veľkú pozor-

⁵⁾ Tamže, s. 40.

nosť venoval problémom bezprostredného spojenia medzi výstavbou socializmu a novým systémom ľudového vzdelania. V referáte na jubilejnom zasadnutí Ústredného výkonného výboru ZSSR v októbri 1927 pri príležitosti 10. výročia Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie povedal: »Osveta a industrializácia, osveta a hospodárstvo sú úplne nerozlučné — je to jeden a ten istý proces. Ak sa ďalší rozvoj vzdelávania spája s tempom rozvoja hospodárstva, pretože hlavnou prekážkou osvetovej práce je naša chudoba, tak možno povedať, že ďalší rozvoj priemyslu závisí nielen od technického vzdelávania, ale aj od všeobecného vzdelávania, od gramotnosti atď.«⁶⁾ Bolo veľkou zásluhou Lunačarského, že ľudový komisariát osvety si zabezpečil riadenie všetkých škôl.

Veľmi významným miestom v činnosti komisariátu bolo riešenie problémov obsahu vzdelania v sovietskej všeobecnovzdelávacej strednej pracovnej škole. Lunačarskij venoval systematickú pozornosť teoretickému rozpracovaniu otázok obsahu vzdelávania, ktoré chápal v plnom, širokom zmysle slova. Sám človek hlbokých znalostí z mnohých odborov a hlavných kultúr, ktoré ľudstvo vytvorilo, inkluzíve antickej kultúry, vždy zdôrazňoval, že nejde o to, aby sovietski ľudia povrchno poznali všetko. Podľa Lunačarského musí mať každý sovietsky človek vlastnú špecializáciu, musí dobre poznať vlastný odbor, milovať ho, no súčasne sa zaujímať aj o iné oblasti, mať schopnosť získavať poznatky aj z iných odborov. Neraz sa vyjadril, že každý človek by mal poznať základy všetkých vied. Pod vplyvom týchto názorov A. V. Lunačarského sa komisariát zapodieval problémami zmien obsahu vyučovania na všetkých stupňoch škôl v duchu dialektického a historického materializmu. Pod Lunačarského vedením pristúpili na komisariáte k prestavbe obsahu vyučovania, k vypracovaniu nových učebných plánov. Čo sa týka vyučovacích metód, Lunačarskij bol prívržencom takých metód, ktoré mali na zreteli aktivitu žiakov. Pri zdôvodňovaní týchto metód sa opieral o najnovšie poznatky psychológie a fyziológie, podčiarkujúc ich význam pre pedagogiku.

A. V. Lunačarskij má veľký podiel na rozpracovaní teórie výchovy v Sovietskom zväze, pričom systematicky rozvíjal názory klasikov marxizmu-leninizmu na výchovu nového človeka, budovateľa komunistickej spoločnosti. Lunačarskij aj v tejto oblasti vždy vychádzal z toho, že škola tvorí organickú súčasť sovietskej spoločnosti, a preto sa musí aktívne zúčastňovať na pretváraní života. Sovietska škola má podľa Lunačarského dvojedinú úlohu — poskytnúť mladému pokoleniu znalosti v marxistickom ponímaní a súčasne zamedziť prenikaniu reakčných názorov a prežitkov minulosti do vedomia mladých ľudí. Pre Lunačarského je cieľom komunistickej výchovy všestranne rozvinutá osobnosť a ideálom človeka — človeka práce, všestranne vyzbrojeného najnovšími poznatkami a skutočného humanisty. Základom jeho výchovy je komunistický svetonázor, ktorý chápe Lunačarskij široko; nie je to iba systém vedeckých poznatkov na obklopujúci nás svet, nie iba racionálne chápanie skutočnosti, ale aj vzťah človeka k svetu, k spoločnosti, v ktorej žije. Lunačarskij často zdôrazňoval, že možno mať všeobecnú i praktickú prípravu pre život, a predsa len byť zle vychovaný zo socialistického hľadiska. V oblasti výchovnej činnosti má podľa Lunačarského dôležitý zástoj nielen škola, ale aj iné ustanovizne pre výchovu detí, ako napr. materské školy, detské

⁶⁾ Tamže, s. 367—368.

domovy apod. Za osobitne významný nástroj výchovy považoval detské organizácie a vždy vysoko hodnotil iniciatívu a samostatnosť komsomolských a pionierskych organizácií, ich aktívnu účasť pri výstavbe socialistickej spoločnosti. Neustále nabádal sovietskych učiteľov i pracovníkov komisariátu, aby im venovali sústavnú pomoc a starostlivosť.

Pri hodnotení Lunačarského účasti na rozpracovaní teórie výchovy nemožno obísť skutočnosť, že osobitne blízka mu bola estetická výchova. Je všeobecne známo, že Lunačarskij má veľké zásluhy pri vytváraní a rozvoji nového sovietského, socialistického umenia. Pretože si veľmi dobre uvedomoval význam umenia v živote spoločnosti, venoval systematickú pozornosť estetike výchovy v škole a neustále zdôrazňoval, že sovietska škola nemôže poskytovať iba všeobecnú, polytechnickú a pracovnú výchovu, ale má pestovať v človeku schopnosť nadchýňať sa krásou a rozvíjať u neho schopnosť, aby sám vytváral krásu. Úlohou estetickej výchovy v škole podľa Lunačarského je formovanie estetických citov, názorov, vkusu, výchova lásky ku krásu. V prejave na otvorení kurzu inštruktorov mimoškolského vzdelávania v roku 1918 povedal: »Každý musí poznať základy všetkých vied a všetkých umení. Či je niekto obuvníkom alebo profesorom chémie, ak uzatvára dušu pred akýmkoľvek umením, to znamená, že je práve takým mrzákom, ako by bol slepý na jedno oko, alebo hluchý.«⁷⁾ Špeciálne sa zapodieval úlohou rozličných druhov umenia v estetickej výchove, vysoko hodnotil klasickú literatúru, no súčasne zdôrazňoval aj význam súčasného umenia. V chápaní Lunačarského má estetická výchova v sovietskej škole na zreteli výchovu ľudí, ktorí budú s oduševnením budovať najhumánnejšiu spoločnosť — socialistickú a komunistickú spoločnosť, budú žiť podľa zásad komunistickej morálky, budú humánni a čestní vo vzťahu k ľuďom.

A. V. Lunačarskij venoval veľkú starostlivosť rozvoju vedy vo všeobecnosti a pedagogickej vedy osobitne. Spolu s V. I. Leninom sa snažili získať vedcov pre účasť na budovaní nového spoločenského poriadku. Vďaka ich úsiliu sa podarilo získať pre prácu na prospech sovietskej moci takých významných ruských učencov, ako boli napr. K. A. Timirjazev, N. G. Žukovskij, A. P. Karpinskij, I. P. Pavlov, A. N. Bach, V. J. Vernadskij, V. L. Komarov, S. A. Čaplygin, N. S. Deržavin, A. A. Bogomolec, B. D. Grekov a veľa ďalších. Pri riešení vážnych a zložitých úloh v činnosti komisariátu sa vždy opieral o pedagogickú vedu. V jeho ponímaní mala nová socialistická pedagogická veda odpovedať nielen záujmom samotnej robotníckej triedy budujúcej nový spoločenský poriadok, ale záujmom všetkého ľudstva. Neustále zdôrazňoval, že nestačí iba objasňovať a popisovať problémy, ktoré riešila buržoázna pedagogika, ale treba k nim zaujať kritické stanovisko, vychádzajúce z princípov socializmu. V referáte na schôdzke učiteľov spoločenských vied v roku 1928 povedal: »Musíme si osvojiť celé dejiny pedagogiky, aký je jej stav v dnešnom svete, lenže si dôkladne uvedomujeme, že jej princípy majú spravidla opačný cieľ v porovnaní s našimi cieľmi.«⁸⁾ A. V. Lunačarskij vedel aj správne stanoviť, ktoré najdôležitejšie úlohy má riešiť sovietska pedagogická veda. Za významné považoval napr. tieto okruhy problémov: jednotná škola ako odraz princípov sovietskej demokracie; pracovná škola v marxistickom

⁷⁾ Tamže, s. 62.

⁸⁾ Tamže, s. 439.

ponímaní; účasť školy v spoločenskom živote; sociologické osnovy obsahu pracovnej školy; detské komunistické hnutie a škola; pedagóg a jeho úlohy a pod. Lunačarskij napriek veľkému pracovnému zaťaženiu systematicky sledoval rozvoj pedagogického myslenia. Bol zástancom výmeny názorov na dôležité problémy, no bol principiálny a nezmieriteľný v prípadoch, ak sa niekto odchyľoval od línie komunistickej strany. To sa prejavilo napr. v diskusii o otázkach predmetu a hraníc pedagogiky, keď vznikli dva protikladné názory: prívrženci jedného názoru chceli zachovať všetko staré v pedagogike i v škole, druhí naopak žiadali vzdať sa všetkého starého. V ostrej debate na rozšírenom zasadnutí kolégia komisiariátu vystúpil Lunačarskij proti teórii odumierania školy, ktorú propagoval V. N. Šulgin.

Pri rozvoji vedeckého bádania v Sovietskom zväze snažil sa A. V. Lunačarskij vniesť do budovania výskumných ústavov určitý systém, vyhnúť sa nepotrebnému a duplicitnému riešeniu úloh a sústrediť všetky sily vedcov na riešenie problémov súvisiacich s výstavbou socializmu. Pod jeho vedením sa vytvorili významné výskumné ústavy, takže ľudový komisariát osvety možno charakterizovať nielen ako hlavný štáb pedagogických síl krajiny, ale aj vedeckých síl krajiny. Sám Lunačarskij sa nikdy nevzdal tvorivej vedeckej práce, rozvíjal ju systematicky ako komunistický vedec a podľa zásluhy ho v roku 1929 zvolili za člena Akadémie vied ZSSR a menovali ho súčasne do funkcie predsedu Výboru pre vedu pri Ústrednom výkonnom výbore ZSSR.

Osobitné miesto medzi sovietskou inteligenciou zaujímali učitelia. Ich prácu Lunačarskij vždy vysoko hodnotil, miloval ich, neustále sa staral o ich materiálne postavenie a o zvýšenie ich autority medzi ľuďom. Učiteľ mu vždy bol vzorom pre mládež. Obrazne povedal, že učiteľ »je ako mohutný filter, cez ktorý preteká nový život. On má očistiť od buržoázného a feudálneho bahna to, čo nazývame ľudovou osvetou, on ju má obohatiť o všetko to, čo sa po veku uznávalo za dobré a účelné, obohatiť novými vedeckými objavmi, najmä však novými objavmi našej komunistickej spoločenskej vedy.«⁹⁾ Podobne ako k učiteľom prejavoval sa u Lunačarského hrejivý vzťah aj k deťom a mládeži. Miloval ich, poznal ich myslenie, vedel im vysvetliť ideály komunizmu a vedel ich získať pre tieto ideály. V mladej generácii videl verného pomocníka strany, a preto smelo a otvorene hovoril pred mladými ľuďmi o nedostatkoch a ťažkostiach pri budovaní novej školy, pri výchove nového človeka.

V druhej polovici dvadsiatych rokov býval Lunačarskij veľmi často v zahraničí. Jeho perfektná znalosť viacerých svetových jazykov mu umožňovala úspešne plniť najrozličnejšie diplomatické úlohy, ktorými ho poverovali najvyššie sovietske orgány. Od roku 1927 bol zástupcom vedúceho sovietskej delegácie na konferencii o odzbrojení pri Spoločnosti národov a od roku 1929, keď prestal vykonávať funkciu ľudového komissára osvety, sa celkom venoval diplomatickým úlohám. V roku 1933 ho vymenovali za veľvyslanca Sovietskeho zväzu v Španielsku, no pri ceste do Madridu vo Francúzsku ochorel a 26. decembra 1933 zomrel v meste Menton; 2. januára 1934 uložili urnu s popolom Lunačarského za veľkej účasti sovietskej verejnosti do kremľského múru.

⁹⁾ Tamže, s. 289.

A. V. Lunačarskij patril ku skupine najbližších spolupracovníkov V. I. Lenina. Bol to zapálený revolucionár, významný činiteľ socialistickej kultúry, človek veľkého talentu a rozsiahlych znalostí. Všetky svoje sily a schopnosti venoval boju za víťazstvo socializmu. Jeho činnosť bola všestranná: znamenitý publicista, dramaturg, básnik, významny vedec v oblasti umenia, literárny kritik a literárny historik, pedagóg, diplomat, brilantný rečník a neúnavný organizátor socialistickej kultúry, vedy a školstva. Ako mladý študent vstúpil do radov organizovaného revolučného robotníckeho hnutia a aktívne v ňom pracoval štyri desaťročia. Zúčastnil sa na III., IV., V., VIII., X., XI., XIII., XV. a XVI. zjazde strany i na kongresoch II. internacionály v Stuttgarte a Kodani. Ako ľudový komisár osvety si získal nehynúce zásluhy o vybudovanie novej kultúry socialistickej spoločnosti a bude mu vždy patriť čestné miesto v dejinách výstavby sovietskeho socialistického školského systému.

Vzťah k činnosti a dielu A. V. Lunačarského prešiel v Sovietskom zväze zložitým vývojom. Krátko po jeho smrti vyšla ešte knižka spomienok na Lunačarského, no v druhej polovici tridsiatych rokov sa diela A. V. Lunačarského prestali vydávať a postupne sa o ňom prestalo vôbec písať. Jedinou výnimkou bol zborník statí o výtvarnom umení, ktorý mal vyjsť v roku 1941, no celý náklad kníh pripravený na expedíciu zhorel v sklade pri bombardovaní Leningradu. V roku 1948 vydali v ZSSR zborník Lunačarského statí o ruskej literatúre. Po roku 1956 dochádza k novej etape v ponímaní diela A. V. Lunačarského. V roku 1957 vydali zborník Lunačarského statí o literatúre, no významným zlomom vo vydávaní diel Lunačarského bol rok 1958. Vtedy vyšli statí o literatúre, publikácia o ľudovom vzdelávaní, o divadle a dramaturgii, o hudbe, zborník statí z oblasti ateizmu atď. Súčasne v roku 1958, v deň 25. výročia Lunačarského úmrtia, prijali uznesenie o vydaní jeho zbraných spisov v rozsahu ôsmich zväzkov. Od konca päťdesiatych rokov vydali v Sovietskom zväze takmer triťsať kníh A. V. Lunačarského. Podľa názoru odborníkov by celé Lunačarského dielo malo asi 50 zväzkov. Už koncom roku 1973 obsahovala neúplná bibliografia okolo 5000 titulov článkov, úvah, kritik i rozsiahlych prác s rôznorodou tematikou z oblasti vzdelávania a pedagogiky, literatúry, kultúrnej politiky, hudby a ďalších oblastí. Lunačarského diela a práce o Lunačarskom vychádzajú nielen v Sovietskom zväze a v štátoch svetovej socialistickej sústavy, ale aj v kapitalistických štátoch, ako napr. v Anglicku, Taliansku, Nemeckej spolkovej republike a Japonsku. O priblíženie Lunačarského názorov z oblasti literárnej teórie a kritiky čitateľom v Československu má veľkú zásluhu významný marxistický teoretik a vedec Vladimír Dostál, žiaľ, v januári 1975 predčasne zosnulý.

Byť v Moskve, kde žil A. V. Lunačarskij, premenili nedávno na múzeum, v ktorom okrem rukopisov, rukopisných poznámok a osobnej knižnice Lunačarského zhromaždili aj jeho zbierku prekladov a diel.

L I T E R Á T Ú R A

Byčkova, N. V., Lebedev, A. A.: *Pervyj narkom prosvěščenija* (O A. V. Lunačarskom). Moskva 1980.

Černoucan, I.: *U istokov socialističeskoj kul'tury*. (Zametki o knige »V. I. Lenin a A. V. Lunačarskij«). *Voprosy literatury*, 16 (1972), 8, 11—36.

[elk]: *Rozhovor Tvorby s I. A. Lunačarskou*. Tvorba č. 1/1974.

Elkin, A. S.: *Lunačarskij*. Moskva 1967.

Kairov, I. A.: *A. V. Lunačarskij — vydajuščijsja dejatel' socialističeskogo prosveščeniya*. Moskva 1966.

Lenin, V. I.: *Spisy*. Zvázok 29. Bratislava 1954.

Lenin, V. I.: *Spisy*. Zvázok 35. Bratislava 1958.

Lifšic, M.: *Lunačarskij a Lenin*. Příloha k Tvorbě č. 16—17/1970.

Lunačarskaja-Rozenel, N. A.: *Pamjať serdca, Vospominanija*, Moskva 1965.

Lunačarskij, A. V.: *O ľudovom vzdelávaní*. Bratislava 1961.

Ob otnošení k literaturnomu naslediju A. V. Lunačarskogo. Kommunist, 39 [1962], 10, 32—40.

Tutajev, M. E.: *Oktjabr i prosveščeniye*. Kazaň 1970.

V. I. Lenin i A. V. Lunačarskij: *Perepiska, doklady, dokumenty*. Moskva 1966.

ЯРОСЛАВ ЧЕРВИНКА

ПЕРВЫЙ НАРОДНЫЙ КОМИССАР ПРОСВЕЩЕНИЯ АНАТОЛИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ ЛУНАЧАРСКИЙ

Очерк посвящен А. В. Луначарскому по случаю 100-летия со дня рождения этого выдающегося марксистского эстета, литературного историка и критика, писателя, драматика и переводчика, передового советского партийного и государственного деятеля, одного из основоположников социалистической культуры, академика и первого Народного комиссара просвещения. При разработке очерка автор использовал сочинения В. И. Ленина, документы, воспоминания, монографические работы и очерки о Луначарском и его выступления и статьи, опубликованные в Советском Союзе и Чехословакии.

После сжатого описания жизненных событий и политической деятельности А. В. Луначарского в период до Великой Октябрьской социалистической революции автор переходит к характеристике деятельности Луначарского на посту народного комиссара просвещения в 1917—1929 гг. В очерке описаны методы работы Народного комиссариата просвещения и отмечены проблемы и трудности, которые пришлось преодолевать А. В. Луначарскому и его сотрудникам. Затем автор приводит содержание некоторых выступлений Луначарского и документов, раз-

работанных им непосредственно после Октябрьской революции, в которых он сформулировал важнейшие задачи новой советской власти в области народного просвещения.

Следующий раздел очерка посвящен стремлениям Луначарского создать единую, трудовую, политехническую советскую школу, которая должна быть общеобразовательной, бесплатной, связанной с жизнью и практикой строительства социализма и создающей широкие возможности для творческой работы учителей. Автор приводит несколько цитат, характеризующих взгляды Луначарского на важнейшие проблемы строительства советского просвещения. В частности, автор касается таких вопросов, как, например, содержание образования в понимании Луначарского, его доля в разработке теории воспитания, которая проявилась в заботе о развитии науки вообще и педагогической науки в частности, и затем отношение Луначарского к советским педагогам.

Заключение очерка образуют общие выводы и характеристика деятельности А. В. Луначарского и сжатая хронология издания его трудов в Советском Союзе.

THE FIRST PEOPLE'S COMMISSIONER OF EDUCATION, ANATOLIJ VASILIEVICH LUNACHARSKIJ

The author wrote the essay about A. V. Lunacharskij on the occasion of the centenary of this significant Marxist aesthetic, literary historian and critic, writer, dramatist and translator, Party and state official, one of the creators of socialist culture, academician and the first people's commissioner of adult education. In preparing this essay he used the Works by V. I. Lenin, documents, memoirs, monographies and essays about Lunacharskij as well as his speeches and articles published in the Soviet Union and Czechoslovakia.

After a brief outline of the life and political activity of A. V. Lunacharskij in the period prior to the Great October Socialist Revolution, the author describes Lunacharskij's activities as people's commissioner in 1917—1929. The author writes about the methods of work of the people's commissioner of education and about the problems and difficulties A. V. Lunacharskij and his colleagues had to solve. He quotes some of Lunacharskij's speeches and documents presented just after the victory of the revolution, in

which he formulated the most important tasks of the new Soviet power in the sphere of education. In the following part the author writes about Lunacharskij's efforts to construct a unified, work, polytechnical Soviet school, which would be a general, free school closely linked with life and the practice of socialist construction giving a broad scope for the creative work of the teachers. By some characteristic quotations the author documents Lunacharskij's opinions of the most important problems concerned with the construction of the Soviet educational system. The author deals specifically with such questions as the contents of education as conceived by Lunacharskij, his share in the elaboration of the theory of education by taking care of the development of science as such and educational science in particular and with Lunacharskij's relation to Soviet teachers.

At the end of the essay, which gives an overall survey of A. V. Lunacharskij's activities, we can also find a brief history of his publications in the Soviet Union.